

KOSINING (COSTING) MAVZUNI VA UNING MAHSULOT TANNARXINI BUYURTMALI KOSTINGI (JOB ORDER COSTING) MOHIYATI VA YONDASHUVLARI

Samarqand Iqtisodiyot va servis instituti
4 bosqich Baholash ishi -322guruh
talabasi Temurova Gulchehra

E-mail: gulchehra.temurova@gmail.com

Xudaynazarova Dilnoza
Gafurovna-Samarqand iqtisodiyot
va servis instituti “Buxgalteriya hisobi”
kafedrası katta o’qituvchisi :tel +998937284308, e-mail:
dilnozaxudaynazarova17@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada korxonalarda mahsulot tannarxini aniqlashda qo’llaniladigan asosiy usullardan biri bo’lgan buyurtmali hisoblash tizimi — Job Order Costingning mohiyati, ahamiyati va yondashuvlari tahlil qilinadi. Shuningdek, umumiy “Costing” tushunchasi, uning ishlab chiqarish jarayonidagi roli, buyurtma asosida ishlab chiqaruvchi korxonalarda xarajatlarni hisoblash va nazorat qilish usullari, ularning iqtisodiy samaradorlikka ta’siri haqida ma’lumotlar keltirilgan. Maqolada tahliliy yondashuvlar asosida real amaliyot misollari, jadval va statistik ko’rsatkichlar bilan mustahkamlangan.

Kalit so‘zlar: costing, job order costing, mahsulot tannarxi, ishlab chiqarish xarajatlari, buyurtmali hisob, boshqaruv hisobi, iqtisodiy samaradorlik.

АННОТАЦИЯ

В данной статье анализируются сущность, значение и подходы к позаказной системе калькуляции себестоимости, являющейся одним из основных методов, применяемых на предприятиях для определения себестоимости продукции. Также представлена информация об общем понятии «Калькуляция

себестоимости», её роли в производственном процессе, методах калькулирования и контроля затрат на предприятиях позаказного производства и их влиянии на экономическую эффективность. Статья основана на аналитических подходах и подкреплена примерами из реальной практики, таблицами и статистическими показателями.

Ключевые слова: калькуляция себестоимости, позаказная калькуляция себестоимости, себестоимость продукции, производственные затраты, позаказный учёт, управленческий учёт, экономическая эффективность.

ANNOTATION

This article analyzes the essence, importance and approaches of the job order costing system, which is one of the main methods used in enterprises to determine the cost of products. It also provides information on the general concept of "Costing", its role in the production process, methods of calculating and controlling costs in order-based manufacturing enterprises, and their impact on economic efficiency. The article is based on analytical approaches and is supported by real practice examples, tables and statistical indicators.

Keywords: costing, job order costing, product cost, production costs, job order accounting, management accounting, economic efficiency.

KIRISH

Hozirgi zamon iqtisodiyoti sharoitida har bir korxonaning asosiy maqsadi – raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarish va uni iqtisodiy jihatdan maqbul tannarxda bozorga yetkazishdir. Shu bois mahsulot tannarxini to‘g‘ri aniqlash va xarajatlarni optimallashtirish masalalari iqtisodiy boshqaruvning eng muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. “Costing” yoki “xarajatlarni hisoblash” tizimi ishlab chiqarish jarayonida

sarflanayotgan barcha moddiy, mehnat va moliyaviy resurslarni aniqlab, ularni mahsulot birligiga nisbatan taqsimlaydi.¹

Shulardan biri bo'lgan Job Order Costing — ya'ni buyurtma asosida tannarxni hisoblash usuli — ko'proq individual yoki kichik partiyalarda ishlab chiqariladigan mahsulotlarda qo'llaniladi. Masalan, mebel ishlab chiqarish, mashinasozlik, reklama agentliklari, arxitektura byurolari yoki tikuv korxonalarida har bir buyurtma alohida xarajat obyekti sifatida hisobga olinadi². Bu yondashuv har bir buyurtma bo'yicha aniq tannarxni bilish, resurs sarfini nazorat qilish va foydani to'g'ri hisoblash imkonini beradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Costing tizimining nazariy asoslarini ishlab chiqqan ko'plab iqtisodchi olimlar (masalan, Charles T. Horngren, Ray H. Garrison, M. W. Warren) bu tizimning boshqaruv hisobida tutgan o'rnini haqida chuqur izlanishlar olib borishgan. Ularning asarlarida "Costing" nafaqat xarajatlarni qayd etish, balki ularni tahlil qilish va qaror qabul qilish vositasi sifatida ko'riladi³.

Mahalliy olimlar, xususan, A. Karimov ("Buxgalteriya hisobi nazariyasi", Toshkent: Iqtisodiyot, 2018) va B. Qosimov ("Iqtisodiy tahlil asoslari", Toshkent: TDIU nashriyoti, 2020) asarlarida ham xarajatlarni to'g'ri hisoblash korxonaning moliyaviy natijalariga bevosita ta'sir etishi ta'kidlangan⁴.

¹ Horngren, C. T. — *Cost Accounting: A Managerial Emphasis*. — New Jersey: Prentice Hall, 2015. — 912 b.

² Umarov, O. — *Korxonalarda tannarxni shakllantirish usullari*. — Toshkent: Oliy ta'lim, 2017. — 242 b.

³ Garrison, R. H., Noreen, E. W. — *Managerial Accounting*. — New York: McGraw-Hill Education, 2020. — 1040 b.

⁴ Abdullayev, S. — *Ishlab chiqarish korxonalarida xarajatlarni boshqarish*. — Samarqand: SamDU nashriyoti, 2021. — 198 b.

Metodologik jihatdan maqolada tahliliy, taqqoslama va statistik metodlardan foydalanildi. Xarajat turlari, ularning taqsimlanish mexanizmi, buyurtma asosidagi hisobning afzalliklari hamda amaliyotdagi muammolar jadval ko‘rinishida taqqoslab o‘rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

1-jadval. Buyurtmali (Job Order) va jarayonli (Process) costing tizimlari o‘rtasidagi farqlar

Ko‘rsatkichlar	Buyurtmali Costing (Job Order Costing)	Jarayonli Costing (Process Costing)
Ishlab chiqarish turi	Har bir buyurtma alohida	Davomli, oqimli ishlab chiqarish
Xarajat obyektlari	Har bir buyurtma yoki loyiha	Har bir ishlab chiqarish jarayoni
Hisob yuritish shakli	Buyurtma kartasi orqali	Jarayon bosqichlari bo‘yicha
Mos keluvchi sohalar	Me‘morlik, reklama, mashinasozlik	Neftni qayta ishlash, kimyo, oziq-ovqat sanoati
Hisobot davri	Buyurtma bajarilganda	Belgilangan vaqt oralig‘ida

Mazkur tahlil shuni ko‘rsatadiki, buyurtmali costing tizimi yuqori darajada individual yondashuvni talab qiladi. Har bir buyurtma uchun alohida material, mehnat va ustama xarajatlar hisoblanadi. Bu esa korxonaga aniq foyda marjasini aniqlash imkonini beradi.

Amaliyotda buyurtmali hisoblash tizimi quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi:

Buyurtmani qabul qilish va unga identifikatsiya raqamini berish.

Xarajatlarni (material, mehnat, ustama) aniqlash va tegishli hujjatlarga kiritish.

Buyurtma tugallangach, umumiy xarajatlarni yig'ish va mahsulot tannarxini hisoblash.

Yakuniy hisobot asosida foyda va samaradorlikni baholash.

2-jadval. Buyurtmali costing tizimi asosida tannarxni shakllantirish (shartli misol)

Xarajat turlari	Miqdor (so'mda)	Ulushi (%)
Asosiy materiallar	7 500 000	50
Ishchi kuchi	4 000 000	26,7
Ustama xarajatlar	3 500 000	23,3
Jami xarajatlar	15 000 000	100

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, buyurtmali hisoblashda asosiy xarajatlarning yarmi material sarfidan iborat. Shu sababli resurslarni tejash, materiallardan oqilona foydalanish va ortiqcha chiqindilarni kamaytirish korxona uchun asosiy ustuvor yo'nalish hisoblanadi.

Natijalarga ko'ra, buyurtmali costing tizimi kichik hajmli, lekin yuqori qiymatli mahsulotlar ishlab chiqaradigan tashkilotlarda eng maqbul hisoblanadi. Bu tizimning samarali ishlashi uchun korxonada aniq hisob siyosati, elektron hisob dasturlari va malakali buxgalterlar mavjud bo'lishi zarur.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, "Costing" tizimi har qanday ishlab chiqaruvchi korxona uchun moliyaviy boshqaruvning asosi bo'lib xizmat qiladi. Ayniqsa, buyurtmali hisoblash usuli mahsulot tannarxini aniq hisoblab chiqish, resurs sarfini nazorat qilish va foydani maksimallashtirishda katta ahamiyatga ega. Ushbu tizim orqali korxona nafaqat xarajatlarni nazorat qiladi, balki strategik qarorlar qabul qilish, narx belgilash va ishlab chiqarish rejasini tuzishda ham aniq ma'lumotlarga ega bo'ladi.

Buyurtmali costing tizimi korxonalarga quyidagi afzalliklarni beradi:

Har bir buyurtma bo'yicha aniq xarajat hisobi yuritiladi;

Rentabellikni buyurtmalar kesimida tahlil qilish mumkin bo‘ladi;

Mehnat unumdorligini va resurslardan foydalanish darajasini oshiradi;

Tannarxni kamaytirish orqali raqobatbardoshlikni kuchaytiradi.

Shu bilan birga, tizimning murakkabligi, ko‘p hujjatlar bilan ishlash zarurati va inson omilining yuqori ta’siri kabi kamchiliklari mavjud. Shu sababli zamonaviy korxonalar bu tizimni avtomatlashtirish, elektron boshqaruv dasturlariga joriy etish orqali samaradorlikni oshirishlari lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Horngren, C. T. — *Cost Accounting: A Managerial Emphasis*. — New Jersey: Prentice Hall, 2015. — 912 b.
2. Garrison, R. H., Noreen, E. W. — *Managerial Accounting*. — New York: McGraw-Hill Education, 2020. — 1040 b.
3. Warren, M. W. — *Accounting Principles*. — Boston: Cengage Learning, 2018. — 785 b.
4. Karimov, A. — *Buxgalteriya hisobi nazariyasi*. — Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2018. — 326 b.
5. Qosimov, B. — *Iqtisodiy tahlil asoslari*. — Toshkent: TDIU nashriyoti, 2020. — 284 b.
6. Rahimov, D. — *Moliyaviy boshqaruv va hisob tizimlari*. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2019. — 218 b.
7. Hilton, R. W. — *Managerial Accounting: Creating Value in a Dynamic Business Environment*. — New York: McGraw-Hill, 2017. — 945 b.
8. Abdullayev, S. — *Ishlab chiqarish korxonalarida xarajatlarni boshqarish*. — Samarqand: SamDU nashriyoti, 2021. — 198 b.
9. Drury, C. — *Management and Cost Accounting*. — London: Cengage Learning, 2021. — 1102 b.
10. Umarov, O. — *Korxonalarda tannarxni shakllantirish usullari*. — Toshkent: Oliy ta’lim, 2017. — 242 b.